

Klimatkrisen – vår oförmåga att hantera en stor omställning

Staffan Laestadius

Staffan Laestadius, professor emeritus i industriell utveckling, Kungliga Tekniska Högskolan.
E-post: slae@kth.se

Mänskligheten driver för närvarande planeten mot en global temperaturhöjning i intervallet 2,2 – 3,5°C - den högsta på tre miljoner år - samtidigt som många i forskarvärlden menar att vi borde sträva efter att landa på högst 1°C. Åtgärderna för att hantera denna skenande klimatkris är ännu försumbara i förhållande till problemets storlek.

En ny världsbild om planetens finita karaktär måste bryta den största kognitiva dissonansen i mänsklighetens historia för att skapa acceptans för den omställning som väntar.

Diskrepansen mellan en snabbt ökande planetkris å ena sidan och de högst marginella åtgärder till anpassning och krisbekämpning som faktiskt vidtas, globalt såväl som nationellt, har konsekvenser för individers hälsa men i förlängningen också på det moralisk-etiska planet. Går vi mot en tilltagande kultur- och samhällsupplösning i takt med att klimatkrisen fördjupas?

Mankind is presently forcing the Planet towards a temperature increase in the interval 2.2 – 3.5°C – the highest in three million years - and this at the same time as climate researchers argue that we should strive to keep the increase below 1°C. Efforts to mitigate this rampant climate crisis are still negligible.

A new worldview on the finite character of the planet must break the largest cognitive dissonance in the history of mankind to create acceptance for the transition to come.

The discrepancy between a rapidly increasing planetary crisis on the one side and the marginal efforts to adaption and mitigation which take place on the other, has consequences for individual health, but in the extension also on a moral-ethical level. Are we heading towards a cultural-social breakdown following the deepening of the climate crisis?

Prolog

Som det nu ser ut klarar världssamfundet inte av att hålla de globala temperaturhöjningarna under de 2°C vid kommande sekelskifte som man enades om vid Parismötet år 2015. Än mindre klarar vi av att hålla oss under avtalets ambition att hamna nära eller under 1,5°C. Vi rör oss för närvarande mot en global temperaturhöjning i intervallet 2,2 – 3,5°C - den högsta på tre miljoner år - samtidigt som många planetforskare menar att vi borde sträva efter att landa på högst 1°C (IPCC, 2023).

Redan vid 1,5°C, och än mer vid temperaturhöjningar över 2°C, ändrar många av planetsystemen karaktär – vi kan förenklat benämna dem atmosfären, hydrosfären, cryosfären, biosfären och geosfären – på ett sådant sätt att förutsättningarna för mänskligt liv kraftigt förändras. Planeten kommer inte att gå under, men många av dagens mänskliga habitat kommer att bli helt annorlunda, ja rent av försvinna (IPCC, 2023).

Om detta finns stor kunskap i forskarvärlden liksom consensus i det stora hela om än inte i detaljerna. Vi kommer aldrig att få veta exakt hur planetsystemet utvecklas förrän processerna är långt komna och – i många fall – bortom vår kontroll. Också utanför forskarvärlden, och över hela planeten, finns stor medvetenhet om klimatkrisen. Det gäller inte bara bland högutbildade I-länningar utan jämväl invånare i Bangladesh, på Stilla havets öar och i Afrikas torra regioner för att nämna några exempel. Visst vet man. Många av de drabbade vet också att de är offer utan att vara skyldiga.

Den uttalade klimatförnekelsen i strikt mening - dvs. argumentationen att människans klimatpåverkan är försumbar i jämförelse med de naturliga processer planeten genomlöper i sin interaktion med solsystemet – är i allt väsentligt utdöd och funnen icke trovärdig.

Om begreppet ”veta” har någon reell substans så vet vi, och det på bred front, att vi har en klimatkris – och att den är överhängande. Ändå är åtgärderna för att hantera och om möjligt bemästra krisens orsaker och konsekvenser helt otillräckliga. Det gäller globalt och det gäller nationellt. Det gäller på kollektiv nivå, men också för oss i vårt individuella agerande.

Denna uppsats fördjupar sig i den paradoxen, den största kognitiva dissonansen i mänsklighetens historia. En sådan analys inleds rimligen med att fastställa hur allvarligt läget är.

Lägets allvar

De globala utsläppen av växthusgaser var år 2023 de högsta någonsin. Inte minst CO₂-utsläppen har med råge återtagit den nedgång som inträffade i samband med pandemin 2020 (Forster, m.fl., 2024; EI, 2024). I linje med detta – även om

man inte ska överdriva de kortsiktiga sambanden - har halten av växthusgaser i atmosfären slagit nya rekord. I augusti 2024 var CO₂-halten i atmosfären, räknad på årsbas, 425 ppm vilket är 52 procent över den förindustriella nivån, 280 ppm (NOAA, 2024). CO₂-koncentrationen har aldrig varit i närheten av detta under de 800 000 år för vilka vi har bra data (Keeling, 2024). Sannolikt är CO₂-halten rent av den högsta på tre miljoner år (PIK, 2024a).

Atmosfärens minskande förmåga till värmeutstrålning har medfört att temperaturen stigit i atmosfären såväl som i världshaven. Denna uppvärmning har accelererat under senare tid. Perioden 2011-2020 är det varmaste decenniet i världshistorien, i atmosfären såväl som havet, varmare än de två decennierna innan som också var rekordvarma (WMO, 2023). Åren 2023 och 2024 har inte bara varit rekordvarma utan även för första gången passerat 1,5°C-gränsen när det gäller atmosfärstemperaturen. Den globala genomsnittstemperaturen under perioden september 2023 – augusti 2024 var 1,63°C över basperioden 1850-1900. Också havstemperaturen har varit rekordhög sedan maj 2023 (Copernicus, 2024).

Till de omedelbara konsekvenserna av temperaturhöjningarna i atmosfären och i havet hör att *cryosfären* (isvärlden) snabbt och i ökande takt smälter. Det gäller Antarktis såväl som Arktis/Grönland och de kontinentbaserade glaciärerna där emellan. Allt fler forskningsrapporter pekar på att isavsmältningen nu närmar sig, eller i vissa fall redan har passerat, *tipping points* där smältprocesserna blivit självförstärkande och i praktiken oåterkalleliga (Lenton, m.fl., 2023).

Som en konsekvens av såväl varmare hav som smältande – landbaserade eller grundstående - isar stiger nu havsytan i allt snabbare takt. Under perioden 2014-2023 var stegringstakten dubbelt så hög som under decenniet 1993-2012, 4,77 mm/år jämfört med 2,13 mm/år (WMO, 2024).

Temperaturhöjningarna i atmosfären och havet jämte issmältningen har konsekvenser för havsströmmar, jetströmmar, vindar och luftfuktighet vilket yttrar sig som extremväder i form av hetvågor, torka, skyfall, köldperioder, stormar, snökanoner etc. Dessa kan variera i intensitet, frekvens och längd. Exempel på det ser vi idag i stor mängd över hela planeten (För Europa, se t.ex. ECRA, 2024). Klimatkrisen skapar nya förutsättningar för extremvädren. De kan bli mycket värre än vad vi har erfarenhet av.

Eftersom sambanden mellan växthusgasintensitet i atmosfären och värmeutstrålningsförmåga, och därmed temperaturökning, är känd liksom (i huvudsak) sambandet mellan utsläpp av växthusgaser och hur dessa lagras i atmosfären, kan man räkna ut den *återstående kolbudgeten* (*Remaining Carbon Budget, RCB*). I praktiken har man funnit ett linjärt samband mellan globala utsläpp och temperaturhöjningar (Forster, 2024). Kort formulerat: hur mycket mer utsläpp tål atmosfären om vi vill begränsa temperaturhöjningarna till, säg, 1,5°C, eller till 2°C?. Svaren är, med reservation för osäkerheter, alarmerande.

Om vi vill ha 67 (83) procents chans att klara Parisavtalets 1,5-gradersmål är den återstående kolbudgeten 150 (100) Gt. Det motsvarar fyra (tre) år, fr.o.m. 2024, av globala CO₂-utsläpp på nuvarande nivå. Om man sänker garden och "nöjer" sig med 1,7°C är den återstående kolbudgeten 450 resp. 350 Gt. Det motsvarar tolv resp. tio år av utsläpp på nuvarande nivå. Men konsekvenserna för mänskligheten och den övriga biosfären av den temperaturreträtten är omfattande (IPCC, 2023).

Kolbudgeten sätter inga tidsgränser, ger inga bidrag till diskussionen om huruvida vi ska nå nettonollutsläpp 2035, 2045 eller först efter år 2050. Det är de sammanlagda utsläppen som räknas, dvs. *ytan under utsläppskurvan*: släpper vi ut mycket i dag blir det kvarvarande utrymmet mindre i morgon. Och vice versa. Att diskutera slutdatum kan i det läget rent av bli missledande: skjuter vi upp ett slutdatum för utsläpp innebär det i praktiken att man vill senarelägga reduktionsåtgärder på dagens höga utsläppsnivå, inte på de låga nivåer som man förutsatts ha uppnått t.ex. år 2035. Dagens politiska "nettonollpositioneringar" är således utan värde.

Så ungefär kan man sammanfatta utgångspunkterna för den omställning som måste till men ännu knappt kan skönjas.

Den stora omställningen

Låt oss först av allt slå fast att vi får en stor klimatkrissskapad omställning vare sig vi vill det eller ej. Havsnivåhöjningar, extremväder i alla dess former, migrantströmmar och tilltagande konflikter kommer till sist att tvinga fram *reaktiva* processer. Detta har redan inletts även om vi vanligen ännu tvekar om att förknippa dem med klimatkrisen.

Men här fokuserar vi på de *proaktiva* åtgärder vi måste/bör tillgripa för att hejda och begränsa den allt snabbare klimatkris som nu utvecklas. Låt oss, som en eftergift åt "realismen" (jag återkommer till den) på global nivå utgå från att vi med 83 procents sannolikhet ska klara temperaturgränsen 1,7°C. Vi pendlar ju redan kring 1,5-gradersstrecket. RCB är 350 Gt. Om vi snabbavvecklar hälften, dvs. 175 Gt, fram till 2030 halverar vi i alla fall reduktionstvånget för framtiden och våra barn. Planetinnevånarna ska alltså under sexårsperioden 2025 – 2030 med början i dagens utsläppsnivå på ca 38 Gt/år landa i samlade utsläpp på 175 Gt. Konkret innebär det en årlig reduktion av de globala CO₂-utsläppen på minst åtta procent.

Vi ser inte ens ett embryo till detta, vilket motiverar en diskussion i sig. Låt oss dock här fokusera på de utsläpp vi i Sverige har direkt rådighet över och vilkas reduktion skulle kunna tjäna som förebild för andra länder och aktörer.

En översättning till svenska förhållanden kan innebära följande. Sveriges rimliga andel av det globala reduktionsbetinget är åtminstone en promille, dvs. 350 Mt om vi håller oss till målnivån 1,7°C. Om vi också i vårt fall tänker oss att beta av hälften av vår RCB fram till 2030 blir vårt beting 175 Mt. Sveriges CO₂-

utsläpp år 2023 var 44 Mt. Konkret innebär det att vi under sexårsperioden 2025 – 2030 måste reducera våra utsläpp med 12 procent årligen för att klara vårt beting.¹ Och då har vi ändå retirerat från 1,5-graderslinjen. Om vi ska behålla den mobiliserande och etiskt viktiga rollen som förebild borde vi dels hålla en än högre reduktionstakt men dels också fortsätta med den in i 2030-talet.

En omställning av den här storleksordningen finns inte på den svenska agendan. Än mindre diskuteras vad den skulle innebära konkret för samhället, näringslivet, ja i våra egna liv. Hur kan det vara möjligt? De siffror jag arbetar med och de data jag utgår från ovan är ju inget hittepå.

Att veta, inte veta och inte vilja veta

Vilka vet, och vet vad, när ”vi” vet?

Det jag skriver ovan är väl känt inom klimatforskarsamhället i vid mening, dvs. inklusive miljöforskare, energiforskare och sådana som i likhet med mig forskar om omställningens villkor och möjligheter. Kolbudgetbegreppet - enligt min mening själva navet för förståelsen av omställningsutmaningen - har funnits med i IPCC-sammanhang i mer än ett decennium. Akademia vet, forskar och undervisar om allt detta.

Stora internationella organisationer syntetiserar den akademiska forskningen och omsätter den i policytermer. Exempel på sådana organ är: FAO, IEA, IPCC, UNEP, UNFCCC, WMO. Här finns många gånger helhetsbilder, konkretiseringar och valideringar som enskilda forskare kan sakna. Dessa organ är viktiga globala kunskapsnoder – tillgängliga för alla de vetenskapsjournalister som följer klimatfrågan, så ock alla de som lyssnar och läser. Även om man inte tar del av det ofta omfattande grundmaterialet så kan man ta del av den internationella klimatforskar(policy)världens överflöd av synteser och ”summaries”.

Myndigheter, policyorgan och regeringskanslier världen över – även Sverige – känner läget. Den svenska regeringen har t.ex. genom sina expertmyndigheter – däribland ”sitt eget” miljöforskningsinstitut, Stockholm Environment Institute (SEI)² och sin egen ”triumfvagnsslav”, Klimatpolitiska Rådet (KPR)³ - och det övriga svenska forskarsamhället tillgång till all väsentlig kunskap om klimatkrisen.

1. Jag har i mina böcker, i synnerhet de tre senaste, räknat på och visat vad en årlig utsläppsreduktion på 7-8 procent kan innebära för olika samhälleliga sektorer och aktiviteter och hur dessa kan ersättas. Det är vad strukturomvandling går ut på. Se Laestadius (2018, 2021 & 2023).

2. Till SEI:s tunga publikationer under senare tid hör analysen av skillnaden mellan vad som måste göras och vad som de facto är regeringarnas politik när det gäller att hålla sig inom Parisavtalets två klimatgränser (SEI, 2023). Kunskapen om produktionsgapet, dvs. de fossila bränslen som produceras och som kan tillåtas, finns i huset!

3. Klimatpolitiska rådet har inrättats som en del i den svenska klimatpolitiken och har till uppgift att utvärdera om regeringens samlade politik leder mot klimatmålen. För dess senaste rapport, se KPR (2024).

Visst finns det människor i vårt samhälle som i genuin mening ”inte vet”. För att notera det självklara: alla har inte samma möjligheter att i egen kraft bygga upp den tunga kunskapsbas som behövs för att omfatta komplexiteten i planetomvandlingen. Än mindre till att också låta denna kunskap villkora och styra det egna handlandet. I synnerhet som det inte bara är en fråga om att kunna mer utan om att i stora delar ersätta en världsbild med en annan. Till det återkommer vi.

Här vilar ansvaret tungt på vår politiska ledning, till en del redan från perioden före senaste regeringsskifte. Det är när samhället krisar som det politiska systemet provas. Landets ledning besitter, om inte ett kunskapsmonopol så ett *kunskapstillgänglighetsprivilegium*. I princip kan vår regering, om den vill och väljer att göra så, bli navet i en process där planetkunnande omsätts i handling för vilket man mobiliserar landets medborgare.

Det är utifrån det privilegiet man, nu när krisen står för dörren, måste mobilisera för omställning. Med i stort sett hela vetenskapssamhället i ryggen har man möjlighet att formulera en offensiv kursomläggningsstrategi i riktning mot ett postfossilt samhälle. Att, som man nu gör, ängsligt sträcka fingret upp i luften och känna hur orosvinden blåser och låta det styra klimatpolitiken är omoraliskt. Man vet ju vad konsekvenserna av Business As Usual (BAU) blir och/eller har privilegiet att veta bättre.

Uppgiften för en upplyst regering kan inte vara att rädda den gamla livsstilen och underblåsa oro för förändringar utan att, med stöd i internationell forskning, skapa förutsättningar för en acceptabel kursomläggning till en postfossil värld. I det ligger att lägga om den politiska retoriken till att lyfta fram klimatoron, att atmosfären inte förmår hantera mer växthusgaser, att haven stiger, att all kolförbränning måste snabbreduceras, att det kommer få konsekvenser över hur vi bor, reser och arbetar.

Dit hör också att skapa förutsättningar för och ta fasta på landets och det sve-
rigebaserade näringslivets omställningsförmåga, dvs. kapaciteten att bygga upp konkurrenskraften för det postfossila utvecklingsspår vi måste svänga in på.

Landets ledning sitter, som nämnts, på ett kunskapstillgänglighetsprivilegium. Den kan inte hävda att den inte vet eller ens kunde föreställa sig karaktären på den planetomstöpning som nu sker. Man har medvetet valt att ignorera läget. Regeringens agerande är därmed oetiskt: man offrar sina barns framtid för att man tror sig kunna vinna ytterligare ett val.

Man är dock inte ensamma om att fatta oetiska beslut. För en stor del av alla ”vanliga” människor är emellertid läget annorlunda: man är utlämnad åt ett kunskapsvirrvarr i vilket man i brist på politiskt ledarskap håller sig till den sanning och de handlingsnormer man upplever minst osäkra. Det har ju fungerat tidigare. Låt oss titta på det.

Tvivlets makt - den kopernikanska utmaningen

I sin bok om den kopernikanska revolutionen visar filosofen Thomas S. Kuhn – som senare lanserade teorin om *paradigmskiftet* – på svårigheten för nya världsbilder att vinna gehör. När allt det man lärt sig och som ger sammanhang, allt det man lärt ut, allt det som ger trygghet och försörjning, allt det som ger maktställning – när allt detta utmanas är det lätt att tvivla också inför de till synes överväldigande bevisen. Även den till synes övertygade behåller en ficka av tvivel – man kan ju inte veta säkert... (Kuhn, 1957/75). Konkret: för säkerhets skull köper man en elhybridbil – fossilbränsleddrivna bilar har vi ju haft i mer än ett sekel, och de fungerar ju fortfarande.

Paradigmskiftet sker inte förrän det finns ett övertygande och konsistent alternativ till den gamla världsbilden (Kuhn, 1962/70). För att vinna acceptans måste man bygga upp en ny konsistent och övertygande modell – inte bara radera den gamla. Det gäller också i vårt fall. Men dessutom: det handlar inte bara om en ny syn på planeten som finit. Det handlar också om att visa och vinna acceptans för hur mänsklig välfärd ska kunna uppnås i det postfossila samhället. Tvivlet har här företrädare: att satsa allt på det nya innebär ju att man överger allt det gamla.

Ett relativiserat sanningsbegrepp

I vårt samhälle florerar också en sanningsrelativism som jag menar har sina rötter i postmodern filosofi. Denna hållning har inte bara en stark ställning inom delar av humaniora och konstvärlden utan också inom media. I korthet handlar det om en relativisering av sanningsbegreppet. En sådan hållning kan ha visst fog för sig när man diskuterar huruvida en roman är bra eller om en byggnad är vacker men blir orimlig om den tillämpas inom naturvetenskapen. En vetenskapligt baserad slutsats om den kvarvarande kolbudgeten är inget man har "åsikter" om utan något man kritiskt låter granska. Det gäller också frågan huruvida Sverige når sina klimatmål eller inte.

Det är således uppseendeväckande att såväl statsminister Ulf Kristersson som klimatminister Romina Pourmokhtari våren 2024 valde att avfärda klimatpolitiska rådets rapport med uttalanden av typen "det finnas olika åsikter..." och att rådet gav "sin bild av klimatpolitiken" (DN, 240322; AB, 240322).

Även detta har en etisk dimension. Den som befinner sig i botten på *kunskapspyramiden* är i hög utsträckning hänvisad till indirekta kunskapskällor, inte sällan från personer/institutioner man känner till och litar på. Om ledande makthavare med tillgång till klimatforskningens kunskapsfront relativiserar kunskapsläget och öppnar för "alternativa fakta" är också detta oetiskt.⁴ Atmosfärens ökande CO₂-innehåll och dess konsekvenser är inte en fråga om värderingar.

4. För en djupare analys av alternativa fakta, se Wikforss (2020).

Den relativiserade sanningsuppfattningen är flitigt förekommande inom media, kanske möjligen främst inom public service (PS) som enligt sina avtal med staten ska vara politiskt oberoende. Med tanke på att PS är hårt bevakade av politiska aktörer är det lätt att föreställa sig att kravet på oberoende leder till en "allsidighetsstrategi" som de facto landar i en relativisering av det sanna. Det finns alltid en annan uppfattning och någon att bjuda in som är villig att framföra den.

Framställningarna bland ledande politiker såväl som inom media, om rimligheten av att ha en "egen sanning" är en av mekanismerna bakom den kognitiva dissonansen. Det gäller också när ledande politiker gör lugnande uttalanden om att vanligt folk visst kan fortsätta att flyga på interkontinentala semesterresor eller underlättar för dem att åka fossilbaserat. Vem i hela världen kan man lita på?

Den kognitiva dissonansen

Den kognitiva dissonansen, dvs. vår oförmåga att hantera sådant vi vet men helst inte vill veta har rönt stor uppmärksamhet efter andra världskriget. Många människor i Nazityskland och dess allierade hävdade att de varit ovetande om de förbrytelser som ägde rum i Tyskland och de länder man ockuperade. Liksom i filmen *The Zone of Interest* (2024) var det många som levde utan att reflektera över vad som skedde på andra sidan muren och som också i sina handlingar de facto bidrog till förbrytelser emot vilka de utvecklat blindhet. De medvetna och skrupelfria skurkarna fanns och belönades i systemet. Men måhända var de mer eller mindre självvalt blinda och de till synes omedvetna fler.

Parallellerna med vår klimatkristid är uppenbara. I en studie publicerad för mer än ett decennium sedan reflekterar den norsk-amerikanska sociologen Kari-Mari Norgaard över hur välutbildade och engagerade norrmän – som hon levde med i ett litet norskt samhälle under ett år – kunde förneka den annalkande klimatkrisen så fullständigt trots att samhällets klassiska skidbacke smälte ned framför deras ögon. Bl.a. fortsatte de med sitt omfattande internationella flygande som om ingenting hänt (Norgaard, 2011).

Läget nu, femton år efter Norgaards norska fältstudie är annorlunda. Klimatkrisen hat krupit närmare. I juni 2024 toppade klimat och miljö (30%) opinionsundersökningarna om vad väljarna ansåg viktigast i EU-valet. Nu i september hamnar klimatfrågan på andra plats i Novus studie över vad respondenterna anser vara den viktigaste frågan om det vore val idag (Novus, 2024). Av dessa och andra undersökningar kan man dra slutsatsen att den kognitiva dissonansen fördjupas: vi vet mer – men det avspeglar sig inte i genomgripande förändringar.

Nyligen har forskarna Nina Wormbs och Maria Wolrath-Söderberg ägnat sig åt en konkret aspekt av detta. De har studerat argumenten för de som under rådande klimatkris valt att sluta flyga respektive fortsatt med flygandet. Här

skönjer man den mer sofistikerade formen av kognitiv dissonans. Deras respondenter förnekar inte klimatkrisen. Den finns där. De har bara mängder med anledningar till att den inte är viktig för eller tillåts påverka deras agerande här och nu. Tar man inte flyget hinner man t.ex. inte det man förutsatt sig (och då implicit utgått från att man skulle flyga). Inte sällan ansåg man den egna resan så viktig att klimatkrisen fick vänta. Flygresan kan rent av uppfattas som en helt legitim belöning för att man varit så duktig på att sopsortera eller äta ekologiskt (Wormbs & Wolrath-Söderberg, 2024)! En snabbstudie i min egen, definitivt klimatkunniga, vänskapskrets visade också att 13 av 14 studerade personer/par tog flyget vid privata europeiska resor våren 2023 (Laestadius, 2023).

Det här beteendet återfinner vi, om än i lite olika skepnader, på en mängd områden. Inte minst gäller det vårt förhållande till andra delar av transportsystemet som bilismen och flyget (Laestadius, 2023). Visst, klimatkrisen finns där – men är i praktiken inte tillräckligt viktig. Vi förmår/vill inte knyta ihop det vi vet med handling. Det gäller på individnivå såväl som på nationell och global nivå.

Ett sätt att hålla dissonansen på avstånd är att *dribbla med tidslinjen*, att försöka kompromissa med planeten om hur bråttom det är: vi förbjuder t.ex. inte fossilbränsle drivna bilar 2025 (vilket vi borde om dessa fordon ska vara utfasade 2035) utan vi skjuter på beslutet då det inte är ”realistiskt”. Och vi satsar på kärnkraft som inte kommer att leverera klimatnytta förrän långt efter vi passerat 1,5-gradersgränsen.

Här finns ett *grodan i baljan* syndrom. Incitamenten för de flesta av oss att ta itu med klimatkrisen är inte så övertygande eftersom dess konsekvenser i huvudsak är ganska mysiga. Vi i norr kan - ännu i alla fall - rent av njuta än mer av det varmare vädret och de ökade möjligheterna för svensk vinproduktion. Vi känner ännu ingen överhängande brådska att ta itu med det flera av oss innerst inne vet måste göras. Men vad händer när den ökande klyftan mellan vetande och handling fördjupas? Och hur länge kan den *klimathandlingsparadoxen* fortgå?

I stället för en syntes: moralupplösning, ohälsa och handlingsförlamning i kristid

Den ökande diskrepansen mellan en redan omfattande och snabbt ökande planetkris å ena sidan och de högst marginella åtgärder till anpassning och krisbekämpning som faktiskt vidtas, globalt såväl som nationellt, måste rimligen få effekter på människors hälsa. Mest uppenbar och näraliggande är den fysiska hälsan till följd av extremväder, globalt men även i Sverige. Men andra får analysera den. Här fokuserar jag på klimathandlingsparadoxens psykosociala och etiska konsekvenser på individuell nivå men också på samhälls- och kulturklimatet.

Förekomsten av klimatångest kommer rimligen att öka. Det bör också framstå som alltmer orimligt/omöjligt att försöka avleda och förringa sådan ångest,

som ju i grunden är exogent betingad. Och, som det framgått ovan, vi vet att klimatkrisen förvärras.

De etiska utmaningarna kommer också rimligen att tillta i takt med att konsekvenserna av vissa handlingar och icke-handlingar blir allt tydligare. Krisen är nu så allvarlig att vi med tillförsikt kan slå fast att varje flygresor jag gör tar jag från mina barn. Det etiska dilemma i detta är – bör åtminstone vara - uppenbart också för de som inte studerat Kants kategoriska imperativ.

Men ett fördjupat oetiskt beteende där vi negligerar konsekvenserna leder rimligen redan inom kort till en mer allmän moralupplösning. Hur djup kan den kognitiva dissonansen bli innan den leder till moral- och kulturkollaps? Kan man skönja en *moralisk tipping point*, ett läge där fasaden (oåterkalleligen?) rämner? Varför ska jag bry mig, när ingen annan bryr sig? Vad spelar det för roll om jag bryter mot den ena eller andra regeln när samhället flödar av omoraliska beteenden? Det går ändå åt helvete.

Måhända har vi redan tippat över. Många, inte minst bland dagens unga, inser att *den stora acceleration* som kännetecknade deras föräldrars livsbana inte ens kommer att ersättas av en ordnad reträtt utan av tilltagande kaos.⁵ Inte minst de studier som nyligen publicerats på temat *planetary health check* visar att patienten är mycket sjuk. Diagnosen visar att man sannolikt redan passerat tipping points på sex av nio centrala funktioner (se Lancet, 2024 samt PHC, 2024).

De förtvivlade protestaktioner vi idag ser är sannolikt bara början.

Referenser

- AB, 240322, <https://www.aftonbladet.se/nyheter/a/vevp11/experttrad-sagar-regeringens-klimatpolitik-saknar-handling>
- Copernicus, 2024, *Surface air temperature for August 2024*, Copernicus/ECMWF/EU.
- DN, 240322, <https://www.dn.se/varlden/kristersson-om-klimatkritiken-det-finns-olika-asikter/>
- EI, 2024, *Statistical Review of World Energy 2024*, Energy Institute.
- ESRA, 2024, *European Climate Risk Assessment 2024*, EEA Report 01/2024, European Environment Agency, Copenhagen.
- Forster, m.fl., 2024, "Indicators of global climate change 2023: annual update of key indicators of the state of the climate system and human influence", *Earth system science data* (ESSD), 16, 2625-2658, 2024, <https://doi.org/10.5194/essd-16-2625-2024>
- IPCC, 2023, *Climate Change 2023, Synthesis Report*, Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC) samt WMO och UNEP.
- Keeling, 2024, <https://keelingcurve.ucsd.edu>
- KPR, 2024, *Klimatpolitiska rådets rapport 2024*, <https://www.klimatpolitiskaradet.se/publikationer/>
- Kuhn, Thomas, 1957/75, *The Copernican Revolution*, Cambridge: Harvard Univ. Pr.
- Kuhn, Thomas, 1962/70, *The Structure of Scientific Revolutions*, 2nd Ed., Enlarged, Univ. of Chicago Pr.
- Laestadius, S., 2018, *Klimatet och omställningen*, Borea bokförlag, Umeå.
- Laestadius, S., 2021, *En strimma av hopp*, Verbal förlag, Stockholm.
- Laestadius, S., 2023, *Större än du nånsin tror*, Verbal förlag, Stockholm.

5. Om *den stora accelerationen*, se Laestadius (2018, 2021 & 2023).

- Lancet, 2024, “A just world on a safe planet. A Lancet Planetary Health Commission Report on Earth-system boundaries, translations and transformations”, 240911, *the Lancet* [https://www.thelancet.com/journals/lanplh/article/PIIS2542-5196\(24\)00042-1/fulltext](https://www.thelancet.com/journals/lanplh/article/PIIS2542-5196(24)00042-1/fulltext)
- Lenton, T., m.fl., 2023, *Global Tipping Points*, Report 2023, Univ. of Exeter.
- NOAA, 2024, <https://gml.noaa.gov/ccgg/trends/>
- Norgaard, K.-M., 2011, *Living in Denial – Climate Change, Emotions and Everyday Life*, Cambr. Mass: MIT Press.
- Novus, 2024, *Viktigaste politiska frågan*, september 2024, 240909, Novus International Group.
- PHC, 2024, *Planetary Health Check – A Scientific Assessment of the State of the Planet 2024*, <https://www.planetaryhealthcheck.org>, Potsdam Institute of Climate Change m.fl.
- PIK, 2024, *Numbers*, Potsdam Institute of Climate Change, 240930, <https://www.pik-potsdam.de/en>
- SEI, m.fl., 2023, *Phasing down or phasing up? – Top fossil fuel producers plan even more extraction despite climate promises*, Production Gap Report, 2023, Stockholm Environment Institute, m.fl., <https://doi.org/10.51414/sei2023.050>
- Wikforss, Åsa, 2017/2020, *Alternativa fakta – om kunskapen och dess fiender*, Fri Tanke.
- WMO, 2023, *The Global Climate 2011-2020 – A decade of accelerating climate change*, WMO – No 1338, World Meteorological Organization, Geneva.
- WMO, 2024, *State of the Global Climate 2023*, WMO – No 1347, World Meteorological Organization, Geneva.
- Wormbs, N., & Wolrath-Söderberg, M., 2024, *Ursäkt mig! – Argument som driver och bromsar klimatomställning*, Makadam förlag.